

ТМ	Г. XXXVI	Бр. 4	Стр. 1467-1485	Ниш	октобар - децембар	2012.
----	----------	-------	----------------	-----	--------------------	-------

UDK 316.334.52

Оригиналан научни рад

Примљено: 22.05.2012.

Ревидрана верзија: 03.06.2012.

Душан Маринковић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за социологију
Нови Сад

ХЕТЕРОТОПИЈЕ, ГРАНИЦЕ И МОЋ: СОЦИОЛОШКИ ДОПРИНОС ОБНОВИ ПОТИСНУТИХ ТЕМА*

Апстракт

У овом раду аутор се бави питањима и главним проблемима обнове интересовања за социолошко бављење просторима, местима и границама. Назначени су главни теоријски токови те обнове у распону од школе анала, неомарксизма и постмодернизма. Основна претпоставка јесте да за социологију не постоји никакав јединствени и хомогени простор, већ подељен и хетероген. У том смислу, границе представљају једну од кључних претпоставки да се простор појави и као хетероген и као друштвено произведен. Посебна пажња посвећена је појму хетеротопије (другим местима/местима других) као оним просторима и местима који производе другог у односу на поредак свакодневног (нормалног) живота.

Кључне речи: простори, места, границе, хетеротопије, моћ

ladum@neobee.net

* Овај текст је резултат рада на пројектима: „Социолошки аспекти регионализације: компаративна анализа“, који је финансиран од стране Покрајинског секретаријата за науку и технолошки развој, и „Промене у друштвеној структури и покретљивости као чиниоци европских интеграција Републике Србије, са посебним освртом на АП Војводину“, који је финансиран од стране Министарства просвете, науке и технолошког развоја РС.

HETEROTOPIAS, BOUNDARIES, AND POWER: SOCIOLOGICAL CONTRIBUTION TO THE RECONSTRUCTION OF REPRESSED TOPICS

Abstract

In this paper, the author deals with issues and major problems related to the renewal of interest in sociology in spaces, places and boundaries. What is indicated are the main theoretical currents and their renewal, ranging from the Annales School, to neomarxism and postmodernism. The basic assumption is that there is no unified and homogeneous space for sociology, but divided and heterogeneous. In this sense, boundaries represent one of the key assumptions that space appears as heterogeneous and as socially produced. Special attention is paid to the notion of heterotopias (other places / places of others) as those spaces and places that produce the different order with respect to the everyday (normal) life.

Key words: Spaces, Places, Boundaries, Heterotopias, Power

УВОД:

ПРОСТОРИ И ГРАНИЦЕ – ПОРЕКЛО ПРИСУТНОСТИ

Током неколико последњих деценија, заинтересованост друштвених наука за питања простора, места, граница, зона, региона, територија, односно разнородних облика спацијализација и улоге друштва у том обликовању, на вишеструк начин има обнављајућу функцију ових важних, али заборављених или потиснутих тема. Доминација историје, или пре доминација историјом, која је на парадигматичан начин зацртана у филозофији деветнаестог века (првенствено у немачкој класичној филозофији), већ две стотине година се прелива на друштвене науке као масивни талас који им даје снагу, из које се даље црпи нужност историчности самог друштва, културе и човека, а тиме и њихов научни легитимитет. Но умор од времена, трајања и историје очигледан је. Он се, наизглед парадоксално, може ишчитавати већ на првим страницама чак и оних најзначајнијих историографских дела двадесетог века, као што су Броделов (Braudel) *Медитеран и медитерански свет у доба Филипа II* (2001); Блохово (Bloch) *Феудално друштво* (2001); Ле Гофова (Le Goff) *Средњовековна цивилизација западне Европе* (1974), *Интелектуалци у средњем веку* (2009), *За један други средњи век* (1997) (Harvey, 1990, стр. 423); Дибјево (Duby) *Време катедрала* (2007). Није ли замор од догађајности – историјских и временских, заправо замор једне целокупне школе *нове историје* од сукцесивности, од следова, од смењивања

или „враћања“; од узастопности и континуитета? Не крије ли се иза „аналистичког отпора догађајној и политичкој историји“ (Milenković, 2004, стр. 35) умор од „велике напасти која је опседала деветнаести век“? (Fuko, 2005a, стр. 29). Иако то није рекао, можда је то умор од опскурности хегелијанског историцизма (Hetherington, 1997, стр. 21; Habermas, 1988, стр. 7–26) који је генерисао разгранатост оних облика историцизама деветнаестог и двадесетог века (више видети у: Poper, 1993, том II) „који призивају прошлост да би разрешили питања садашњости“ (Fuko, 1984, стр. 250). Но оно што је Фуко јасно рекао то је да се ради о опседнутости „историјом темâ развоја и стагнације, темâ кризе и циклуса, таложена прошлости, вишка мртвих, хлађења која прете свету“ (Fuko, 2005a, стр. 29). Управо свега тога нема на страницама које исписују нови историчари. Када и постоји, то више није писање историје развоја и континуитета, већ проналажење структуралних упоришта којима је ближа социологија него класична историографија. Шта је први том Броделовог *Медитерана*? То је, пре свега – мапа; картографија дубинâ и висинâ; ширинâ, појасâ, границâ – границâ мора и копна; границâ планина и висоравни; границâ пустиње на југу и мора на северу. То је, потом, географија полуострва. Рељефи великих полуострва: Пиринејског, Апенинског и Балканског, који засецају дубоко у Средоземље. То су, заправо, планински набори, масиви чији се јужни делови (гледајући мапу онако како смо навикли, а не како је Бродел, играјући се, мапу обрнуо) стрмоглављују у море, а северни повлаче само привидну границу према ономе што „није“ Медитеран, чинећи на тај начин могућом континенталност осталог, северног дела Европе. Стога, каже Бродел: „најпре планине“ (Brodell, 2001, стр. 27), јер оне су природне баријере, око њих су границе. Међутим, ово није само географија. То није само простор. То су, свакако, и време и историја; и геолошка еволуција и историја дугог трајања – структура које задобијају и своју историчност и своју просторност, кроз оно што се у другом тому *Медитерана* назначавача као конјунктура/конјунктуре: ту су *царства, друштва, цивилизације, ратови*, па и *догађаји, политика* и *људи*. Али то није време које је као дух отргнуто од простора у свом аутономном, саморазвојном историцизму. Да се не ради о некој статичности просторâ и вечности структурâ говоре, код Бродела, управо границе, и то у оном смислу који им је касније приписао и Фуко: као о *произвољним пресецима у једној неодређеној мобилној целини* (1971, стр. 115). Иако је Медитеран испресецан разним врстама граница, коначно као и сваки друштвено, културно, економски и политички одређен простор, Бродел се пита

„[к]акве границе ту стварно повући, када више није реч о биљкама и животињама, о рељефу или о клими, већ о људима које не зауставља никаква међа, који прекорачују све препреке. Медитеран... јесте онакав како га сачињавају људи“ (Brodell, 2001, стр. 163–165).

Коначно, није ли ова матрица броделовске нове историје, која за свој предмет узима историју простора, граница и места, једног великог простора, она иста матрица која се може прочитати на умањеним димензијама и локализованим просторима Дибијевих тема: катедралама; манастирима, опатијама, првим обновљеним европским градовима након пропасти Римског царства; у просторима Ле Гофових картографија средњовековне цивилизације западне Европе, новим структурама – путевима, мануфактури, (новој) обради тла, те оним крхким цивилизацијским сценаријима који се још не могу назвати својим правим именом – град. То су планови шума, поља, граница, али и Ђенове, Париза, Келна, Калиша, Либека. То је историја борбе између структура које имају своје препознатљиве просторне облике. С једне стране, структура атомизованог, разбацаног, раштрканог, могло би се рећи хетеротопног облика још плански неиспарцелисаног земљишта, пустара, шума, угара, мочвар. С друге стране, израђају (пра)структуре будуће европске цивилизације, „структуре које су способне да дочекају, у даном тренутку, полет човечанства западне Европе“ (Le Goff, 1974, стр. 151). Кључна борба структура водила је ка транзицији феудализма у капитализам, а „повлачила је за собом фундаменталну редефиницију концепта простора“ (Harvey, 1990, стр. 423) – то је оно што је Ле Гофова историја подарила новом схватању простора. Зар се та умањена матрица историје–простора–структура не види и при рађању интелектуалаца у средњем веку – у просторима школа, интерната, колеца, градова, црква и катедрала. На крају, Блохово *Феудално друштво* вероватно је једно од првих сведочанстава тог великог заокрета *нове историје* ка структурама или дијалектици структуре и конјунктуре. Оно је историја земље, земљишта и земљишних односа; историја простора и насеобина, њихових просторних распореда и људског распоређивања у њима; историја материјалног живота и средњовековне економије и размене; тргова, пијаца, сајмова, простора или, прецизније, места која ће уобличити читаву једну цивилизацију.

*ПРОСТОР, МЕСТА И ГРАНИЦЕ У СОЦИОЛОГИЈИ:
ИЗВОРИ ОБНОВЕ*

У распону од неомарксистичких оријентација, иначе хетерогених по својим темама и приступима – од Лефевра (Lefebvre) до Харвија (Harvey) и Дорин Масеј (Massey), до дисперзивне хетерогености разнородних постмодернистичких и постструктуралистичких струја – од Фукоа до Соје (Soja) – заинтересованост за питања простора и места и њихових друштвених произвођења, као и за питање *шта су границе* (Balibar, 2008, стр. 98), све више расте и усложњава се. Само привидна баналност о питањима простора, места и граница дуго вре-

мена је чинила потенцијалну заинтересованост друштвених наука за њих наивно саморазумљивом. Простори, места и границе били су унапред претпостављени као коначна датост материјалности и протежности (Merrifield, 1993, стр. 518), која је очигледно била скицирана још са дуалистичком онтолошком картезијанском концепцијом *res cogita* i *res extensa*. С друге стране, Кантова трансцендентална естетика, зацртана у оквирима *Критике чистог ума*, затворила је простор у подручје *нужности представа а приори* (1990, стр. 54). Но, социологију не интересује простор као чисти услов без граница. Управо супротно. За социологију је простор могућ као предмет проучавања једино уколико је он конкретна хетерогеност граница, места и простора који постоје оивичени једни другима. Са овом врстом проблема дисциплина се суочила релативно рано, већ са Диркемом (Durkheim). Наиме, није било могуће једну конкретну форму организовања људског живота какво је друштво, а која се историјски испољава на мноштво различитих начина, проучавати независно од такође различитих испољавања њене просторности. Такође, претпоставка да је конкретност и разноликост просторних форми друштвено обликована или *произведена* (Lefebvre, 1991) дала је даљи подстицај за социолошко бављење овом темом. Један од најзначајнијих Диркемових доприноса у формулисању социолошког проблема простора налази се на самом почетку *Елементарних облика религијског живота* (1982), управо на оним местима која дубоко засецају питања епистемологије и односа друштва према људском мишљењу, готово у кључу зреле социологије знања. Кључно подручје Диркемове проблематизације налази се у друштвеној детерминацији нашег схватања простора која прераста у својеврсну социјалну онтологију (Lehmann, 1995). Наиме, друштвено искуство простора може се појавити једино у односима, а посредством граница, што је у Диркемовом случају облик релационе стварности и релационе онтологије. Тако Диркем наводи да „простор не би могао бити оно што јесте ако, баш као и време, не би био издељен и диференциран“ (Dirkem, 1982, стр. 12). На другом месту, у *Примитивним облицима класификације* (2008) већ је раније било назначено Диркемово и Мосово (Mauss) схватање да је управо друштво услов појављивања издиференцираности простора, и повратно – да се просторна издиференцираност враћа друштву. Све поделе, издиференцираности и хијерархије производи су снажних класификаторних механизма који имају принудни карактер на индивидуализовану субјективност, те се чини „да се ови појмови намећу и примењују са логичком нужношћу“ (Dirkem & Mos, 2008, стр. 166). Заправо, диркемовска концепција друштвено произведеног простора не може се замислити без генеричке улоге друштвених односа, те су у том смислу и простор и границе и места увек у односима према другоме или према другима. *Други се, стога, поставља као*

различит (као други, странац, туђинац или једноставно онај који припада неком другом простору или заузима неко друго место [клан, племе, класа] или је с оне стране границе) тек када је успостављена граница у смислу распореда, распоређивања или хијерархијског поретка на онај начин на који је то описано Диркем у *Примитивним облицима класификације*, али и остали аутори, као што су Фуко у *Другим местима* (2005а, стр. 29–36) или пак Пјер Бурдије (Bourdieu) у *Нацрту за једну теорију праксе* (1999, стр. 39–52; Harvey, 1990, стр. 418). Истовремено, без ових увида о томе да друштвени односи производе (издиференциране, ограничене) просторе није била могућа ни поменута неомарксистичка и постмодернистичка обнова интересовања за ова питања. Очигледно је да, након првобитних Диркемових импулса и историјског повратка простору код анализата, обнова социолошког интересовања за питања простора, граница и места још увек има најснажнију упоришну референцу у схватању Анрија Лефевра о друштвеној производњи простора (1991). Заправо, може се говорити о две осе новије обнове ових питања. С једне стране, неомарксистичка оса обнове има своја два кључна пола: Лефевр–Харви, док половине друге, постмодернистичке осе, условно речено, чине полови Фуко–Соја. Груписање ових аутора око две кључне осе обнове није произвољно, али је условно, јер је сасвим оправдано говорити о овим ауторима као о аутономним и аутентичним теоретичарима који су дали сасвим посебне доприносе у актуелизацији проблема друштвене производње простора и граница, и то на различите начине. Међутим, поливалентност везивања различитих појединачних становишта за већ уобличене теоријске дискурсе омогућила је позиционирање становишта ових аутора у (хетерогене) блокове неомарксизма и постмодернизма. Тако је Лефевр изградио један посебно аутентичан облик критичког неомарксизма (*идиосинкратски* [Hetherington, 1997, стр. 22]), као што је Фуко изградио један посебан облик (пост)структуралистичког варијетета постмодернизма, мада је упорно одбијао да прихвати било какво јасније позиционирање својих становишта у постојеће схеме: „Никада нисам био фројдовац, никада нисам био марксиста и никада нисам био структуралиста“ (Фуко, 2010, стр. 321), а на питање шта је то постмодерност кратко је одговорио – „Нисам у току“ (исто, стр. 336). С друге стране, Дејвид Харви је, у кључу неомарксистичке традиције, дао снажан допринос развоју урбане социологије и критичке друштвене географије смештајући концепт производње простора у оквире начина производње економског, политичког и друштвеног живота у раздобљу касног капитализма. Тиме је поставио темеље за проблем друштвене објективизације и реификације простора (и времена) у контексту друштвених односа и класних сукоба, актуелизујући марксистичку материјалистичку перспективу (Harvey, 1990, стр. 422). „Модерна географи-

ја“, као ни социологија заинтересована за питања простора и граница, „никада неће бити иста након Харвијевог провокативног преумеравања“ (Soja, 1990, стр. 52). Коначно, Едвард Соја је дао, као уосталом и наведени аутори, подједнак значај у реafirмацији схватања простора у оквиру друштвене географије, колико и савремене критичке друштвене теорије.

Упркос извесној дифузности, хетерогеној ширини захваћених тема и „тешкоћама у јаснијем разумевању“ (Unwin, 2000, стр. 13; Sheppard, 2006, стр. 126) Лефеврових идеја изнетих у *Производњи простора* (1991), његово дело још увек је извориште главног тока савремене критике традиционално схваћеног простора у социологији и географији – као датости изван друштва или оквира у који се друштво само смешта. Међутим, без Лефеврове основне идеје да је простор (друштвено) произведен, те да не постоји никакав хомогени (друштвени) простор, не би био могућ читав један дисциплинарни блок, који се већ три деценије гради око идеје производње простора, од саме (друштвене) географије, *нове регионалне географије* (Merrifield, 1993, стр. 516), свакако социологије, али и економије („просторне политичке економије“ [Soja 1990, стр. 54]), политикологије и историје. Штавише, био је то, по Соји, најранији покушај да се артикулише једна „постмодерна критичка хумана географија“ (исто, стр. 41). Пре свега, може се поуздано тврдити да окосницу Лефеврових ширих утицаја чине ставови да простор није хомоген, већ издељен, хетероген и испресецан различитим врстама граница. Међутим, ово се не односи једино на *физички* облик просторности, већ и на *ментални и друштвени простор* (Lefebvre, 1991, стр. 14). Дакле, његова концепција простора не негира постојање физичког простора, него му додаје ментални простор као димензију „формалне апстракције о простору“ (исто, стр. 11; Merrifield, 1993, стр. 523), једне посебне врсте знања и „теоријске праксе“ о простору, *логичко-епистемолошки простор* (Lefebvre, 1991, стр. 6, 11). Коначно, друштвени простор се схвата као простор *друштвене праксе* „настањен опажајним феноменима укључујући производе имагинације као што су пројекти и пројекције, симболи и утопије“ (исто, стр. 11–12). Већ на овом месту може се опазити Лефеврова тежња да интегрише ова три просторна модалитета. Иако ова тежња никада није била систематски изведена до краја, марксистички контекст целокупне његове друштвене филозофије обезбедио је решење у традиционалној дијалектичкој методологији, односно у њиховој нужној дијалектичкој интеракцији (Soja, 1980). На тај начин Лефевр је обезбедио легитимно упориште за кључну хипотезу о (друштвеном) произвођењу простора: „Ако је простор произведен, наше знање о њему очекивано мора репродуковати и тумачити процесе производње“ (Lefebvre, 1991, стр. 36). Тако је у методолошком смислу фокус померен са „ствари у простору“ на

„производњу простора“ (исто, стр. 37). Свој коначни облик Лефеврова дијалектика производње простора добила је кроз *концептуалну тријаду*, која обухвата: *просторну праксу (spatial practice)* – која подразумева основну производњу и репродукцију са својим специфичностима у свакој друштвеној формацији; *представу простора (representations of space)* – која је нужно повезана са односима производње и са нашим друштвено условљеним знањима о њима (Лефеврова скривена социологија знања); и *представљени простор (representational space)* – који пре упућује на *места* као конкретне просторе који дају значење *појединачним* и колективним акцијама (Oakes, 1997, стр. 510); овај модалитет простора (у смислу места) подразумева непосредан простор нашег свакодневног живота; то је тип друштвеног простора који се „састоји од више или мање густог сплета мрежа и формалности. Овај сплет је саставни део свакидашњице“ (Lefebvre, 1988, стр. 396). Он је друштвен у том смислу што физички простор прекрива симболима и значењима, „понекад кодираним, али понекад и не, повезан са потајном и подземном (*underground*) страном друштвеног живота“ (Lefebvre, 1991, стр. 33). Мислећи под овим, по свему судећи, у класичном марксистичком смислу речи, на идеологију, Лефевр ће на другом месту рећи да је

„простор политички и идеолошки... постоји идеологија простора. Зашто? Зато што простор, који изгледа хомоген, који се појављује као датост у својој објективности, у својој чистој форми, како то ми одређујемо, јесте друштвени производ... Простор је историјски производ“ (Lefebvre, 2009, стр. 171).

Као што је већ претходно напоменуто, интересовање за питања простора, места и граница у оквирима савремене географије и социологије „никада неће бити исто након Харвијевог провокативног преусмеравања“ (Soja, 1980, стр. 52) до тада класичних схватања простора ка друштвеном и симболичком контексту његовог уобличавања и произвођења. Иако су његова схватања сазрела у кључу ванконтиненталне неомарксистичке теорије, њене сазнајне конвенције већ одавно не могу да се задрже у границама њеног првобитног настанка. Стога Харвију није проблем да у своју теорију интегрише диркемовско наслеђе, као и касније Бурдијеово схватање да различита друштва у различитим епохама производе „квалитативно различите концепције простора и времена“ (Harvey, 1990, стр. 418; Burdije, 1999). Заправо, оно што Харви увиђа јесте да унутрашња историјска контрадикторност самог капитализма почива на идеолошком концепту рушења просторних баријера или на „уништавању простора временом“ (Harvey, 1990, стр. 425), али да се та контрадикторност манифестује управо у повлачењу нових граница које производе нове баријере и нове просторе. У том смислу, капитализам не само да преобликује постојеће, већ претходно друштвено-економски

и политички произведене просторе (кроз урбанистичке стратегије које су увек мешавине идеологије и тржишта), већ осваја и нове, до тада друштвено необликоване просторе (исто, стр. 425), који нису садржавали границе, зоне, земљишта, дефинисана места или хијерархије. Тако „тржиште земљиштем посредује простором на исти начин на који финансијско тржиште посредује временом“ (Sheppard, 2006, стр. 125).

*ОД ПЛУТАЈУЋИХ ОБЈЕКТА КА УСИДРАВАЊУ:
ДРУГА МЕСТА ИЛИ МЕСТА ДРУГИХ*

„... не живимо у једном хомогеном и празном простору, већ, напротив, у простору који је сав напуњен својствима, у простору који је можда обавијен фантазмом...“

Мишел Фуко

Ако је „велика напаст“ мишљења деветнаестог века била историја опажена кроз циклусе, развоје, континуитете и *таложење прошлости*, данас нас опседа идеја простора:

„Садашња епоха вероватно је можда више епоха простора. Ми смо у веку истовременог, ми смо у епохи напоредног, епохи блиског и далеког, суседног и раштрканог“ (Fuko, 2005a, стр. 29).

Свакако, ми нисмо дошли до краја историје. Пре ће бити да је ситуирамо на другачији начин, да је смештамо у просторе које сами производимо; да у те историјски произведене просторе уносимо нове врсте граница; да смо мноштвом разнородних граница (политичких, симболичких, економских, друштвених, етничких, културних) разудили простор. Он је данас више налик архипелагу него висоравни. Простор „који се сада помаља на обзорју наших брига, наших теорија, наших система, није нека новост; сам простор у западном искуству, има историју...“ (исто, стр. 29). Исто тако, *није нека новост* да је, историјски гледано, произвођење простора увек било повезано са питањима моћи, те да је у триедру историја–простори–моћ увек бивао произведен *други*. Он није (само) откриван као онај који има нешто друго и другачије, већ је произведен заједно са простором у којем је опажен и затечен; произведен је у односима моћи и са успостављањем граница. У том смислу, други јесте производ граница. Он је онај који остаје подељен границом – просторном, колико и симболичком, културном или политичком. Ниједна граница се не повлачи без моћи. Отуда постоји двострука важна веза другог са питањем простора и моћи. У првом случају, посредник ових веза је управо простор, као код Саида (2008). У другом случају, то је капиларни систем дистрибуције и вршења моћи, или пре *систем уређене расу-*

тости – хетеротопије – како би то назвао Мишел Фуко (Фуко, 2005б, стр. 91). Међутим, треба се сложити са Етјеном Балибаром да „није могуће дати једноставан одговор на питање ‘шта је граница’“ (Balibar, 2008, стр. 98). Такође, „немогућности да се поставе јасне границе“ (Milenković, 2002, стр. 202) у хетеротопијској расутости простора (глобалној, регионалној, локалној, урбаној, руралној) наше управо просторно оријентисане епохе говоре о томе да је идеја било каквог трајнијег средишта и усредиштавања немогућа. Иако *расу-тост* може да асоцира на географију архипелага у којој јединице стоје саме за себе, са себи сличнима, пре се ради о томе да управо у расутости понајпре можемо опазити границе, хетерогености, прекиде, близине и удаљености – односе. Посредовање овом уређеном расутом просторношћу је оно важно обележје наше епохе о којем говори Фуко. Границе и простори тако, у својим посредовањима између другог и моћи, чине и хијерархију могућом и видљивом. Зато и постоји хијерархијски *систем места*: „места светих и места профаних, места штићених и, заузврат, места отворених и небрањених, урбаних места и селишта...“ (Фуко, 2005а, стр. 29), а оно што та места чини уопште различитим од других места омогућено је повлачењем граница. Фукоу, као и раније Диркему, јасно је да

„границе не можемо придати суштину која би важила за сва места и сва времена, за све размере места и времена, и која би на истоветан начин била укључена у сва појединачна и колективна искуства“ (Balibar, 2008, стр. 98);

она је ипак „само произвољан пресек у једној неодређеној мобилној целини“ (Фуко, 1971, стр. 115). Како запажа Мери Даглас (Douglas): „Из сваког људског искуства о структури, маргинама или границама непрекидно се црпу нови симболи“ (Daglas, 1993, стр. 159). Граница је размеђе *чистог* и *опасног* света. Познатог и непознатог. Нашег и туђег. Постоји, како каже Саид, једна врста *универзалне праксе*

„којом нечији дух означава познати простор као ‘наш’, а непознати простор иза ‘нашег’ као ‘њихов’... [то је] пут да се начине географске дистинкције које могу бити потпуно арбитрарне“ (Saïd, 2008, стр. 76).

Коначно, нису ли те одреднице, које се често користе и за које мислимо да су део ужег географског дискурса, заправо одреднице произведене неким другим дискурсима? Управо зато Фуко и пита своје саговорнике да ли су сасвим сигурни да он те појмове позајмљује од географије, „а не од оног од чега их је управо географија позајмила?“ (Фуко, 2005б, стр. 94). Тиме полисемија граница обезбеђује себи живот и у социологији произвођења других.

Посредовање границом и свим овим оивиченим просторима и местима у односима других и моћи увек је посредовање искључива-

њем, разграничењем, ограђивањем, издвајањем, те је увек реч о „трансмисији и произвођењу моћи“ (Berkhout, 2005, стр. 319). Тако граница у посредованим односима постаје *међа*, место моћи, политике и власти, при чему није битно да ли је то видљиво као јасна политика територијално ограничених националних држава или се ради о уређеној расутости налик архипелазима где границе попримају нестабилну, флукутирајућу и капиларну структуру (расуте) моћи. Ипак, уклонити међу није исто што и укинути границу, „већ значи искидати, исцепкати што је могуће више међу, границу коју она обежава“ (Zanini, 2002, стр. 24). Са израстањем постструктуралистичког дискурса, чини се да је дошло до извесног заокрета управо ка овим искиданим, променљивим, испресецима границама, „ка маргинама и употреби маргиналног простора од стране оних који су, на различите начине, смештени на маргинама друштва“ (Hetherington, 1997, стр. 4). Тиме се отворило поље „другости места“ (*otherness of place*) (исто, 4) у социологији и ревалоризација маргина у културној географији (исто, 7) – местâ и границâ које су створене динамиком односа моћи и отпора. То су, пре свега, *хетеротопије – друга места*, али и места других у чије је полисемне лавиринте Фуко увукао савремени дискурс о просторима. Друга места/места других створена су у односима посредовања (границама), јер ту границе посредују између светова са различитим порецима. То су места „апсолутно друга у односу на распоређивања која одражавају и о којима говоре“ – то су распоређивања *апсолутно других* (Фуко, 2005а, стр. 31–32). Но, хетеротопије имају своју историју. Постоји историја њихове разуђености (*уређене расутости*) по установљеном политичком, економском и друштвеном простору/поретку модерне епохе. То је историја лутања и историја усидравања. Можда је најбољи начин да се опише та велика транзиција од расутости лутања ка уређености усидравања метафора о Бошовом *Броду лудака* (*Narrenschiiff*). Њу је Фуко користио у *Историји лудила у доба класицизма* (1980) пре него што је значења ове метафоре могао експлицитно да повеже са хетеротопијама (што никада касније није урадио). Стога, на изванредан начин, измештање ове метафоре у контекст хетеротопија подарује *другим местима* историчност. У полуимагинарној географији, коју сачињавају вода, делић брда и непрегледно поље без граница, смештен је један (п)лутајући објекат – брод настањен онима са којима епоха још не зна шта да ради, осим да их пошаље на лутања/плутања, на једно „велико симболичко путовање“ (Фуко, 1980, стр. 19). Тај *безумни товар* у шеснаестом и седамнаестом веку (п)лута европским рекама и каналима: „живот лудака тада је лако постајао лутајући“ (исто, стр. 19). Али не лутају само они *безумни*, на размеђи епохе, када на још нејасном обзору будућег поретка нема микрофизике моћи која би их усидрила, нити свеприсутне оптике која би их посматрала. Лутају и

болесни – губавци: њих ће усидрити болница, кроз концепт новог знања/моћи, са рађањем клинике (Фуко, 2009). Лутају изгнани, прогнани, разбојници и пљачкаши: њих ће усидрити затвор, рођење затвора (Фуко, 1997), кроз нову оптику надзирања и технологије кажњавања. Лута Ничеов Заратустра; лутају пророци, магови и носиоци сумњивих знања; лутају први средњовековни „интелектуалци“, та скиталачка дружина „која је оштро критиковала друштво“ (Le Goff, 2009, стр. 61): њих ће усидрити школе, колеџи, интернати, први универзитети – „били они градског, сеоског или чак племићког порекла, то су пре свега скитнице, типични представници времена...“ (исто, стр. 61). Лутају трговци, ситни препродавци и мешетари: њих ће усидрити први стални сајмови, трговишта око тек обновљених и дуго времена зараслих римских раскршћа путева; зауставиће их и капије тек опасаних нових градова. Лутају и занатлије и њихови занати: њих ће усидрити фабрике. Лута и Сервантесов Дон Кихот да би се усидрио као обичан човек, Алонсо Квиксано: њега усидрава *први модерни роман* (Фуко, 1971, стр. 113), јер његова залудна лутања „означавају границу: у њима се довршава стара игра сличности и знакова“ (исто, стр. 112); лута касније и Гетеов Фауст преко граница допуштеног знања, преко граница извесног и удобног света: усидрава га наука. Лутају и разни туђинци, странци, избеглице, које заустављају или капије нових градова или ће их усидрити будуће границе држава-нација: усидриће их држављанство, један нови, до тада непознат облик припадности. Коначно, све оне друге расплинуте и (п)лутајуће усидриће један нови облик многострукости припадности – идентитет. Дуго времена смештен у просторе близине и познатог, у којима су се репродуковали друштвени односи извесног и препознатљивог, оног тренутка када се образује епоха великих даљина и укидања старих и произвођења нових граница човек отпочиње трагање за питањем *ко сам*, а „ко си постаје смислено тек кад поверујеш да можеш бити неко други“ (Bauman, 2009, стр. 22). Брод је у овој метафори био прототип хетеротопије која ће се родити на Западу са процесом усидравања, јер „лађа, то је хетеротипија *par excellence*. У цивилизацијама без бродова снови усахњују, шпијунажа смењује авантуру, а полиција ступа уместо гусара“ (Фуко, 2005а, стр. 36) – закључиће Фуко на крају својих *Других места*. Али управо на том крају наговештава се почетак једног новог процеса. Није ли *шпијунажа* оно што ће са Бенетовим (Bentham) паноптиконом постати општи модел свеprisутног надзора над онима који су усидрени? Неће ли *полиција* постати широки модел спровођења власти над оним телима која су пуна страсти, непослушности, неприлагођености, сексуалности, жеља? Па управо је полиција, како каже Фуко, „у седамнаестом и осамнаестом веку [полиција је] означавала програм рационалности управе“ (Фуко, 1984, стр. 241). Није ли то модел процеса непрестане

легитимације моћи у модерном индустријском друштву? На овом месту се, наиме, на један ничеовски (Simonsen, 2005, стр. 3) начин укрштају Лефевр и Фуко. Своју идеју производње простора Лефевр завршава констатацијом да је

„западна филозофија [је] издала тело. Она је учествовала у великом процесу метафоризације која је *напустила* тело; која је *негирала* тело... Под владавином Краља Логоса, владавина истинског простора, менталног и друштвеног, била је растављена...“ (Lefebvre, 1991, стр. 407).

С друге стране, Фуко је увидео значај великог преображаја који се кретао од презира према телу ка телу као „пољу за манифестацију моћи, и прилика за потврђивање неравнотеже снага“ (Фуко, 1997, стр. 65; Turner, 2008, стр. 37). Нови односи према телу, као и нови односи према простору уобличио су оне луке у којима су пристали и бивали усидрени сви до тада (п)лутајући објекти-тела – хетеротопије. Друга места или места у којима се „распоређују апсолутно други“ (Фуко, 2005а, стр. 32) присутна су у стварности модерне епохе на полисемичан начин: „Ови простори који су, на неки начин, повезани са свима осталима, а ипак противречни са осталим распоређивањима“ (исто, стр. 31). Разуме се да Фуко наглашава да не постоје културе без хетеротопија. То није само особеност модерне епохе. Увек је било издвојених, повлашћених, забрањених места. Увек се повлачила граница између светих места и места профаних (Dirkem, 1982, стр. 44); места чистих и места опасних (Daglas 1993) – а тело увек „може послужити као модел за било који дефинисан систем. Његове границе могу оваплотити угрожене или несигурне границе било које врсте“ (исто, стр. 160). Али та спорадична, а ипак на неки начин стална присутност хетеротопија у свим културама, по правилу ритуална и циклична, а коју Фуко назива *хетеротопијама кризе*, од раздобља класицизма задобија израз *хетеротопија одступања*: „оне које настају појединци чије понашање одступа од уобичајеног просека или прописане норме“ (Фуко, 2005а, стр. 33). Оне припадају *првом начелу* хетеротопија. Има, разуме се и других хетеротопија (више видети у: Dehaene and De Cauter, 2008, стр. 53–54): то су и музеји и библиотеке (који акумулирају време и идеје); то су и гробља, али и вртови, јасно оивичене копије рајских предела. Но, ипак, хетеротопије су првенствено места *отварања и затварања*, те „уопштено узев, на хетеротопијско место не доспева се драговољно“ (Фуко, 2005а, стр. 35). Ту као нужност постоји однос моћи који у просторима отварања и затварања успоставља границу једног унутрашњег поретка у односу на спољашњи, привидно слободни, али та се слобода увек може докинути јер постоји принуда. Увек се може постати *други*; увек се може, недобровољно, прећи граница поретка нормалности и поретка одступања. Као друга места, она су рођена оног трену-

тка када је успостављен поредак који зауставља оне који су лутали. То је бентамовски поредак паноптичког надзора и он није нигде, као општи модел, уочљивији него у просторима хетеротопија. Шта су друго Гофманови *Азили* (2011), затвори, логори, луднице, него места апсолутно других. Хетеротопије које паноптичким моделом надзора успостављају вишесмислене границе са спољашњим светом као поретком свакодневног (нормалног) живота. Поред тих граница се пролази. Оне јесу у свакодневици, али нису свакодневица – већине. Поред њих може да се прође, али готово никада се не пита за легитимитет успостављених хетеротопијских граница. Ко пита за легитимитет психијатријске праксе која, када је једном историјски утемељена на моћи/знању, функционише иза граница просечној свакодневици забрањеног света? Тако хетеротопија сама репродукује, посредством успостављених граница/моћи сопствени легитимитет. Задобија статус *неутралности и независности* у односу на категорију (грађанске) јавности – чак и оне критичке (Rabinov, у: Фуко 1984, 6). Некадашње хетеротопије кризе (јер се управо успостављају само по потреби, периодично, спорадично) сада постају стална места других или места за оне које друштво производи као друге. Хетеротопије су тако усталиле друштвене праксе, институционализовале границе и легитимисале поступке заустављања да би се могао одржавати будући поредак. Коначно, када се усталило хетеротопијско *размештање тела и њихово везивање за дата места* (Фуко, 1997, стр. 232), осуђеник је био приморан „на добро понашање, лудак на кроткост, радник на посао, ђак на марљивост, болесник на поштовање лекарских прописа“ (исто, стр. 229). У свему овоме постоји једна дубока контрадикторност. Моћ транспонована у власт, у свој легитимни облик, усидрила је и локализовала, између осталог и кроз хетеротопије, оне *друге* тек посредством уобличеног знања. Све док тог знања/моћи нема, *други* ће лутати. Једино што није могло да се локализује и чему измичу све познате и устаљене границе је моћ! Она је осуђена да (п)лута – за разлику од власти која је усидрена у тело политичких институција и поретка. У свом вечитом лутању „моћ је свуда; не стога што све обухвата, него што долази одасвуд“ (Фуко, 2006, стр. 106). Користећи појам хетеротопије, Фуко не само да је продубио идеју полисемије граница, већ је просторима и местима вратио атрибуте друштвености, а социологији интересовање за просторе. Њему су, као неоспорно изванредном историчару-археологу, ближи појмови територија, места, простора, граница, регија (за њега је чак и социологија само *регија која је нашла своје место* „тамо где индивидуа ради, производи и троши“ [Фуко, 1971, стр. 394]), него развоји, циклуси, континуитети. Кроз хетеротопије ипак видимо да, упркос својој суштинској разуђености и луталачком карактеру, моћ има своју овиченост, своју спацијализацију кроз концепт моћи/знања (Соја, 1989, стр. 20).

Фукоовски простори су постбергсоновски. Они више нису пасивни, непомични, беживотни, већ *богати, плодни и дијалектички* (исто, стр. 20), а њихова хетерогеност и фрагментираност, као и „кохерентност и хомогеност, друштвени су производи и често интегрални део инструментализације политичке моћи“ (исто, стр. 126; Harris, 1991). Коришћењем појмова поља, граница, места, архипелага, територија, регија, мрежа, Фуко је историји дао просторност, као што је и просторима вратио њихову историчност. Није ли то иста она матрица коју је он, вероватно, наследио од Бродела? Која се тако јасно види у *Медитерану*. Његова археологија није могућа без историје простора или без просторности историје. Добро је приметио Делез (Deleuze) – овде се ради о *новој картографији* (1989, стр. 29).

ЗАКЉУЧАК

Савремена обнова интересовања за проблеме простора, места и граница није самоникла и акутна. Развојем друштвених наука образовале су се теоријске *енклаве* које су чувале идеју неодвојивости друштва и простора. Урбана екологија и социологија Чикашке школе, француска Школа анала са залеђином истраживачког континуитета која је успостављена са Видалом де ла Блашом (de la Blache), као и грамшијевски подстицај за будуће (нео)марксистичко бављење питањима простора, кроз проблематизацију регионалних, локалних и просторно разуђених политика и друштвених покрета, послужили су као најважнија упоришта да се деспацијализованој широј друштвеној теорији, након шездесетих година двадесетог века (Soja, 1989, стр. 38) *простор* врати као друштвени производ. Међутим, ова идеја се обнављала управо у времену дубоких промена у епистемолошкој и теоријској структури савремених друштвених наука, па се, заједно са крахом *великих наратива* (метанаратива), разлила по сумњивим пределима постмодернизма и постструктурализма, хетерогеним просторима неомарксизма и савременој друштвеној географији и социологији које више немају јасно оцртане дисциплинарне границе. Та нова *опсесија* простором није без својих унутрашњих немира, контрадикторности и напетости. Није било једноставно преместити упориште са времена на простор; са парадигме историје-времена деветнаестог века на потенцијалну парадигму (никада до краја јасно артикулисану) друштво-простор. Ово можда на најбољи начин изражава Фукоов став да се „узнемиреност садашњице суштински тиче простора, без сумње много више неголи времена; време се вероватно предочава једино још као једна од игара могућих распореда између елемената расутих у простору“ (2005а, стр. 30). Ово Фукоово наслућивање *узнемирености* изречено је управо усред оних преломних момената (Dear 1988) који ће шездесетих година

простору дати нова значења. У покушају да се *ослободи времена*, да (више) *не буде историчар*; да се не бави генезама него структурама; у покушају да *историју заштити од историцизма* (Фуко, 1984, стр. 250); покушавајући да буде *археолог*, Фуко је имао на шта да се позове – на једну нову историју у којој време не лебди као свеприсутни стваралачки дух одвојен од профаности простора. Наиме, на аналисте. Код Бродела, као и код Ле Гофа, структурирано, организовано време има своју просторност, своју специјализацију; има своје просторне и друштвене границе. Оно што је код Ле Гофа *време* 12, 13. и 14. века, код Фукоа су простори 17, 18. и 19. века. Све оне пределе који сликају време до хиљадите године, код Ле Гофа (1974; 1997) или Дибија (2007): пустопољине, запарложене њиве, шуме које су прогутале разрушене античке градове, зарасли римски путеви, привремени и неповезани засеоци више налик номадском логору, још „нису“ ни *простори* ни *историја*. Јер време раносредњовековних сељака још увек је време сезонâ, годишњих доба, ђудљивости климе и непредвидљивости природних појава. Још нема друштвено организованог времена – времена структурираног у колективне просторе урбанитета. Још увек је то једно „догађајно времена које се показује спорадично и изузетно...“ (Le Gof, 1997, стр. 51). Онога тренутка када се образују први стални простори организованог рада, тачних временских распореда (Mamford, 2009, стр. 26–31), производних и надзорних техника, скромних иновација, друштвеног и политичког реда – успоставља се ритам свакодневице – успоставља се „једно равномерно и нормално време... [једна] хронолошка мрежа која уоквирује и затвара градски живот“ (исто, 51) и конституише просторне јединице реда. Не проналазе ли се управо код Фукоа онај простор и оне границе које понекад морају да се издвоје, да се *ограде* (Фуко, 1997, стр. 160) од оних леогофовских пустопољина не-простора и не-времена? На оним местима где су школе, фабрике, касарне, радионице „недвосмислено... све сличније манастиру, утврђењу, затвореном граду“ (исто, стр. 161). Јер у хришћанству, као и каснијој архитектури и урбанизму, сусреће се древно начело *ћелијског распореда*, управо оно које ћемо са образовањем класицизма, кроз читав период конституисања модерне епохе, пронаћи у просторима хетеротопија: „дисциплински простор увек је, у основи, ћелијски – чак и када преграде и поља постану чисто идејне природе, сасвим апстрактни“ (исто, стр. 162). Коначно, зар се није све ово сабрало у политичке технологије моћи/знања осамнаестог века, које још увек, и данас, подразумевају *озбиљна питања урбанизма и простора?* (Фуко, 1984, стр. 240). Обновити идеју значајности простора, места и граница у друштвеним наукама не значи једино проширити и систематизовати оно што је претходно било тек назначено као тема која се не може избећи. То, пре свега, значи дати сасвим нова значења ономе што се дуго

временa podrazumevalo kao datost odvojena od човека, друштва и историје; то значи и озбиљан раскид са прошлошћу, односно са оним идејама које су просторе, границе и места разумевале у координатама трансисторијских, трансдруштвених и трансвердноских категорија.

ЛИТЕРАТУРА

- Balibar, E. (2008). Šta je granica? *Treći program Radio Beograda*, 137–138 (1-2), 98–106.
- Bauman, Z. (2009). *Identitet*. Zagreb: Pelago.
- Berkhout, S. J. (2005). The Decentralisation Debate: Thinking about Power. *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft*, 51(4), 313–327.
- Bloch, M. (2001). *Feudalno društvo*. Zagreb: Golden marketing.
- Brodel, F. (2001). *Mediteran i mediteranski svet u doba Filipa II* (tom I). Beograd, Podgorica: Geopoetika, CID.
- Burdije, P. (1999). *Nacrt za jednu teoriju prakse*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Gofman, E. (2011). *Azili: eseji o društvenom položaju pacijenata bolnica za mentalno obolele i drugih utočenika*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Daglas, M. (1993). *Čisto i opasno*. Beograd: Plato.
- Dear, M. (1988). The Postmodern Challenge: Reconstructing Human Geography. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series 13(3), 262–274.
- Dehaene, M. & de Cauter, L. (2008). *Heterotopia and the City*. London, New York: Routledge.
- Delez, Ž. (1989). *Fuko*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Dibi, Ž. (2007). *Vreme katedrala*. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Dirkem, E. (1982). *Elementarni oblici religijskog života*. Beograd: Prosveta.
- Dirkem, E. & Mos, M. (2008). O nekim primitivnim oblicima klasifikacije. U: D. Marinković (prir.), *Emil Dirkem: 1858–2008* (str. 156-221) Novi Sad: Mediterran Publishing, VSA.
- Zanini, P. (2002). *Značenje granice*. Beograd: Clio.
- Kant, I. (1990). *Kritika čistog uma*. Beograd: BIGZ.
- Le Gof, Ž. (1997). *Za jedan drugi srednji vek: vreme, rad i kultura Zapada*. Novi Sad: Svetovi.
- Le Goff, J. (1974). *Srednjovekovna civilizacija Zapadne Evrope*. Beograd: Jugoslavija.
- Le Goff, J. (2009). *Intelektualci u srednjem vijeku*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Lefebvre, H. (1988). *Kritika svakidašnjeg života*. Zagreb: Naprijed.
- Lefebvre, H. (1991). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2009). Reflection on the Politics of Space. In: N. Brenner, and S. Elden (edit.). *State, Space, World: Selected Essays by Henri Lefebvre* (pp. 167-184). Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Lehmann, J. M. (1995). *Deconstructing Durkheim*. London: Routledge.
- Mamford, L. (2009). *Tehnika i civilizacija*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Massey, D. (1999). Space-Time, 'Science' and the Relationship between Physical and Human Geograpy. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series 24(3), 261–276.
- Merrifield, A. (1993). Place and Space: A Lefebvrian Reconciliation. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series 18(4), 516–531.
- Milenković, P. (2002). Granice regiona. Heterotopija i identitet. *Sociološki pregled*, 36(1–2), 201–217.

- Milenković, P. (2004). *Škola Anala*. Novi Sad: Stylos.
- Oakes, T. (1997). Place and the Paradox of Modernity. *Annales of the Association of American Geographers*, 87(3), 509–531.
- Said, E. (2008). *Orijentalizam*. Beograd: XX vek.
- Sheppard, E. (2006). David Harvey and Dialectical Space-time. In: N. Castree, and D. Gregory (edit.). *David Harvey: A Critical Reader* (pp. 121-141). Oxford: Blackwell.
- Simonsen, K. (2005). Bodies, Sensations, Space and Time: The Contribution from Henri Lefebvre. *Geografiska Annaler, Series B, Human Geography*, 87(1), 1–14.
- Soja, E. W. (1980). The Socio-Spatial Dialectic. *Annales of the Association of American Geographers*, 70(2), 207–225.
- Soja, E. W. (1989). *Postmodern Geographies: The Reassertation of Space in Critical Social Theory*. London, New York: Verso.
- Turner, B. S. (2008). *The Body and Society*. London: Sage.
- Unwin, T. (2000). A Waste of Space? Towards a Critique of the Social Production of Space. *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series*, 25(1), 11–29.
- Foucault, M. (1984). Space, Knowledge and Power. In: Rabinow, Paul. *Foucault Reader* (pp. 239-256). New York: Pantheon Book.
- Fuko, M. (1971). *Riječi i stvari*. Beograd: Nolit.
- Fuko, M. (1980). *Istorija ludila u doba klasicizma*. Beograd: Nolit.
- Fuko, M. (1997). *Nadzirati i kažnjavati*. Beograd: Prosveta.
- Fuko, M. (2005a). Druga mesta. U: P. Milenković i D. Marinković (prir.). *Mišel Fuko: 1926–1984–2004* (str. 29-36). Novi Sad: VSA.
- Fuko, M. (2005b). Pitanja Mišelu Fukou o geografiji. P. Milenković i D. Marinković (prir.). *Mišel Fuko: 1926–1984–2004* (str. 91-100). Novi Sad: VSA.
- Fuko, M. (2006). *Volja za znanjem*. Loznica: Karpos.
- Fuko, M. (2009). *Rađanje klinike: arheologija medicinskog opažanja*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Fuko, M. (2010). Strukturalizam i poststrukturalizam. U: Fuko, Mišel. *Spisi i razgovori*. Beograd: Fedon.
- Habermas, J. (1988). *Filozofski diskurs moderne*. Zagreb: Globus.
- Harris, C. (1991). Power, Modernity, and Historical Geography. *Annales of the Association of American Geographers*, 81(4), 671–683.
- Harvey, D. (1990). Between Space and Time: Reflections on the Geographical Imagination. *Annales of the Association of American Geographers*, 80(3), 418–434.
- Hetherington, K. (1997). *The Badlands of Modernity: Heterotopia and Social Order*. London: Routledge.

Dušan Marinković, University of Novi Sad, Faculty of Philosophy, Department of Sociology, Novi Sad

HETEROTOPIAS, BOUNDARIES AND POWER: SOCIOLOGICAL CONTRIBUTION TO THE RECONSTRUCTION OF REPRESSED TOPICS

Summary

In this paper the author deals with issues and major problems related to the renewal of interest in sociology in spaces, places and boundaries. What is indicated are the main theoretical currents and their renewal, ranging from the Annales School, to neomarxism and postmodernism. The basic assumption is that there is no unified and homogeneous space for sociology, but divided and heterogeneous. In this sense, boundaries represent one of the key assumptions that space appears as heterogeneous and as socially produced. Special attention is paid to the notion of heterotopias (other places / places of others) as those spaces and places that produce the different order with respect to the everyday (normal) life.

The paper puts emphasis on two main streams restoring the sociological interest in space, boundaries and places. One is the Neo-Marxist theory, put forward by Henri Lefebvre, which constituted a major contribution to the renewal of these issues. Apart from Lefebvre, David Harvey offered a powerful critical theory in the domain of human geography and sociology. The other is the current represented by Michel Foucault and Edward Soja, who discussed the issues of spaces, boundaries and places within the post-structuralist theory. In this paper, special attention is devoted to Michel Foucault's idea of heterotopias (Other Places/Places of Others). This idea offers a very wide scope for new interpretations of the social meanings of space. In this sense, the author of this paper has tried to expand the meaning of heterotopia as a space in which social power is reproduced, as well as its legitimacy. However, the author also points out that Foucault's idea of heterotopia had its forerunners in the Annales School, which had offered a new understanding of space, and not just of time. In this sense, Foucault was able to rely on Fernand Braudel, Jacques Le Goff, Georges Duby and other Annales School thinkers, who, being historians, tried to overcome the dominance of time, established during the dominance of classical German philosophy in the nineteenth century. New meanings attributed to spaces, boundaries and places also imply a break with the past. Therefore, spaces, boundaries and places can no longer be observed as trans-social, trans-historical and trans-value categories. This paper also highlights the fact that social sciences today are faced with the dominance of space, and not only of time, which has changed the sociological views on these categories. In other words, through this renewal, these concepts have returned to sociology and social sciences as socially constructed concepts. Suppressed for a long time, this topic was a major one in Durkheim's sociology, and, in this sense, it is not new in sociology. This implies that, in this case, as in some others, sociology should turn back to its roots.